

Martin Litchfield West (1937–2015)

Στις 13 Ιουλίου 2015 έφυγε από τη ζωή αιφνίδια ο καθηγητής Martin Litchfield West, ένας από τους λαμπρότερους κλασικούς φιλόλογους και ελληνιστές της εποχής μας. Η απροσδόκητη είδηση έγινε δεκτή με βαριά θλίψη σε ολόκληρο τον κόσμο των γραμμάτων. Το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, θέλοντας να τιμήσει τη μνήμη του μεγάλου λογίου και την ανυπολόγιστη προσφορά του στις ελληνικές φιλολογικές σπουδές, του αφιερώνει από τούτη τη θέση σύντομο αναθηματικό σημείωμα. Ελπίδα όλων μας είναι πως το παράδειγμα ενός τέτοιου ανθρώπου, αληθινού ήρωα του πνεύματος, θα εμπνεύσει πίστη στην αξία των κλασικών θεμελίων του πολιτισμού μας. Ο καθηγητής West αφιέρωσε τη ζωή του για να μελετήσει την αρχαιότερη ποίηση της Ευρώπης, και η αφοσίωσή του μπορεί να προσφέρει κάποια παρηγοριά και δύναμη σε όσους υπηρετούμε τον ίδιο σκοπό στην εποχή της πολιτισμικής ερήμωσης και της καταστροφής.

Επί πενήντα πέντε χρόνια (από το 1960, όταν τυπώθηκε το πρώτο του φιλολογικό άρθρο), ο Martin West παρήγαγε μεγάλο πλήθος επιστημονικών δημοσιευμάτων για τον αρχαίο κόσμο, διαπρέποντας σε όλα τα είδη της ακαδημαϊκής γραφής: κριτικές εκδόσεις αρχαίων κειμένων και φιλολογικά υπομνήματα, ερευνητικές μονογραφίες και εγχειρίδια, ερευνητικά μελετήματα σε περιοδικά ή συλλογικούς τόμους, καθώς και βιβλιοκρισίες πλούσιες σε ερμηνευτικές προτάσεις. Η συνολική εργογραφία του ξεπερνάει κατά πολύ τους πεντακόσιους τίτλους — αληθινός άθλος χαλκέντερης δημιουργικότητας και αδιάλειπτης πνευματικής δράσης.

Ήδη ως νεαρός μεταπτυχιακός φοιτητής στην Οξφόρδη, κατά τις αρχές της δεκαετίας του '60, ο West απέκτησε πανευρωπαϊκή φήμη με δεκάδες περισπούδαστα άρθρα γύρω από την αρχαϊκή ελληνική ποίηση. Είναι ενδεικτικό ότι ο πολύς Reinhold Merkelbach, από το Πανεπιστήμιο της Κολωνίας, προσκάλεσε τότε τον νεότατο Βρετανό λόγιο να συνεργαστούν για να εκδώσουν τα αποσπάσματα των χαμένων επών που αποδίδονταν στον Ησίοδο (*Fragmenta Hesiodica*, Οξφόρδη 1967). Το πρώτο βιβλίο του West, κριτική έκδοση και φιλολογικός υπομνηματισμός της ησιόδειας *Θεογονίας* (Οξφόρδη 1966), αναδείκνυε με εντυπωσιακό τρόπο τα πληθωρικά ταλέντα του συγγραφέα του σε ολόκληρο το φάσμα της αρχαιογνωσίας. Η έρευνα των χειρογράφων και των πατύρων για την αποκατάσταση του αρχαίου κειμένου ήταν υποδειγματική. Όμως το βιβλίο προσέφερε ακόμη περισσότερα στο πεδίο της λογοτεχνικής ιστορίας: το έπος του Ησίοδου εξεταζόταν ειδολογικά και εντασσόταν στην ευρύτερη γραμματειακή παραγωγή της Εγγύς Ανατολής, με προσφυείς συσχετισμούς προς τις μυθολογικές συνθέσεις της Μεσοποταμίας, της Ουγκαρίτ και των Χετταίων.

Ο West δεν ήταν ακόμη τριάντα χρονών όταν τυπώθηκε αυτό το σύγγραμμα, που αποτελεί έκτοτε έργο αναφοράς στις ησιόδειες σπουδές. Μαζί με τα πενήντα περίπου μελετήματα και βιβλιοκρισίες που είχε δημοσιεύσει έως τότε σε επιστημονικά περιοδικά, είχε ήδη να επιδείξει όγκο έργου που άλλοι λόγιοι δεν τον προσεγγίζουν μέχρι το τέλος της ζωής τους. Εντούτοις, για το τρομερό παιδί της βρετανικής φιλολογίας αυτά δεν ήσαν παρά η αρχή της πολύφερνης συγγραφικής πορείας του.

Αν και ασχολήθηκε με πολλά και ποικίλα κείμενα, αγγίζοντας συχνά-πυκνά και την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή λογοτεχνική παραγωγή, ο West επικεντρώθηκε κατεξοχήν στη μελέτη της ποιητικής και πνευματικής δημιουργίας κατά την αρχαϊκή και την πρώιμη κλασική περίοδο του ελληνισμού, από τον Όμηρο και τον Ησίοδο έως τον Αισχύλο. Μέσα σε τούτο το χρονικό και γραμματολογικό πλαίσιο, διερεύνησε όλα σχεδόν τα σωζόμενα έργα και σπαράγματα, αναλύοντάς τα από κάθε πλευρά —

κειμενική, ερμηνευτική, ιστορικολογοτεχνική, παραστασιακή και συγκριτολογική. Εξέδωσε κριτικά ή φιλολογικά τα περισσότερα από τα κείμενα που αποτέλεσαν τη βάση των μελετών του: τα έπη και τα αποσπάσματα του Ησίοδου, τα ευρισκόμενα υπολείμματα των ιαμβικών και ελεγειακών ποιητών (καθώς και επιλογή από άλλους λυρικούς), την ομηρική *Ιλιάδα*, τα αποσπάσματα του επικού κύκλου (μαζί με τους ομηρικούς ύμνους και τις αρχαίες βιογραφίες του μεγάλου βάρδου), τις τραγωδίες του Αισχύλου, τα ανακρεόντεια στιχουργήματα. Κάποιες από τις εκδόσεις του (π.χ. της *Ιλιάδας* και των αισχύλειων τραγωδιών) εισήγαγαν ριζοσπαστικές καινοτομίες και συζητούνται ακόμη έντονα από την επιστημονική κοινότητα.

Ωστόσο, ο West δεν ήταν ποτέ ο τύπος του λογίου που θα περιοριζόταν στην εκδοτική των αρχαίων κειμένων. Το επίμοχθο αυτό έργο, στο οποίο αφιέρωσε τωόντι μεγάλο μέρος του ταλέντου και του χρόνου του, το θεωρούσε απλώς ως ένα από τα βασικά μέσα που τίθενται στην υπηρεσία του απώτερου σκοπού, τουτέστιν της συνολικής γνώσης του αρχαίου κόσμου. Γι' αυτό οι κριτικές του εκδόσεις συνοδεύονταν τις περισσότερες φορές από τόμους φιλολογικού υπομνηματισμού ή ερευνητικές μονογραφίες, όπου τα ίδια κείμενα αναλύονταν ερμηνευτικά και εξετάζονταν ως τμήματα της ιστορίας των λογοτεχνιών του αρχαίου κόσμου. Ο West δεν λησμονούσε πως τα έργα αυτά δεν ήσαν απλά αποτυπώματα της γραφής αλλά προϊόντα ζωντανής ποιητικής τέχνης, πράγμα που σήμαινε στην αρχαιότητα έμμετρο λόγο συνυφασμένο αζεδιάλυτα με τη μουσική. Κατά συνέπεια, μελέτησε εξαντλητικά τη μετρική και τη μουσική των αρχαίων Ελλήνων, συγγράφοντας σημαντικά εγχειρίδια αναφοράς και για τους δύο αυτούς τομείς. Στο ίδιο πλαίσιο, εξερεύνησε και άλλες, «περιφερειακές» περιοχές της πρώιμης ελληνικής πνευματικής παραγωγής, όπως η ορφική κοσμολογία και σκέψη, οι αισώπειοι μύθοι, η διδακτική και η γνωμολογική παράδοση.

Άλλος συναφής τομέας, που προσείλκυσε από νωρίς την προσοχή του West, ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στην αρχαϊκή ελληνική γραμματεία και σε εκείνες των γειτονικών λαών της Εγγύς Ανατολής. Σε αυτό το πεδίο συνέγραψε πάλι πρωτοποριακές συγκριτικές μελέτες, ιχνηλατώντας τις οφειλές της προσωκρατικής σκέψης σε παμπάλαιες ιρανικές ή μεσοποταμιακές δοξασίες, ή συσχετίζοντας ελληνικούς ποιητικούς τρόπους και μοτίβα με αντίστοιχα υλικά από τον αρχαίο μεσανατολικό κόσμο. Παράλληλα, διερεύνησε το κοινό πρωταρχικό υπόβαθρο που υπόκειται στη μυθολογία και στην ποίηση των ινδοευρωπαϊκών λαών, την κοινή μυθική και ποιητική κληρονομιά που αντλούσαν όλοι από την κοιτίδα της καταγωγής τους. Τούτη η μελέτη τον οδήγησε σε διεισδυτικές αντιπαραβολές ανάμεσα σε κείμενα του αρχαϊκού ελληνισμού και σε δημιουργήματα άλλων συγγενών φυλών, όπως οι Ινδοί, οι Ιρανοί και οι Χετταίοι. Η εξοικείωσή του με τις αρχαίες ανατολικές γλώσσες και γραμματείες ήταν τόσο βαθειά και εκτεταμένη, ώστε να μην έχει τίποτε να ζηλέψει από τους ειδικούς ανατολιστές. Το μαρτυρούν αρκετά μελετήματά του που αφορούν εξειδικευμένα θέματα ακκαδικής ποίησης και μετρικής, μεσοποταμιακής γραμματολογίας ή παλαιάς ιρανικής σύνταξης και υφολογίας.

Ο καθηγητής Martin West εκπροσωπούσε μια παλαιά και πολυτίμητη (αν και σχεδόν ολότελα χαμένη σήμερα) παράδοση κλασικής παιδείας, που άνθιζε για πολύ καιρό στα μεγάλα σχολεία του δυτικού κόσμου. Από τα μαθητικά του χρόνια είχε αποκτήσει πλήρη εξοικείωση με τα αρχαία ελληνικά και τα λατινικά κείμενα. Γνώριζε σε τέτοιο βάθος και τις δύο αυτές κλασικές γλώσσες, ώστε μπορούσε να στιχουργεί με ευκολία σε διάφορα παραδοσιακά μέτρα τους. Οι αναγνώστες των βιβλίων του απολαμβάνουν ενίοτε λίγα δείγματα της σπάνιας αυτής τέχνης, τα οποία ο συγγραφέας περιέλαβε χάριν παιδιάς στις σελίδες τους. Όσοι τον συναναστρέφονταν από κοντά

στην Οξφόρδη, είχαν την ευκαιρία να χαρούν συχνότερες και ζωντανές επιδείξεις του ίδιου ταλέντου.

Κατά περίεργο τρόπο, ο Martin West δεν χρίστηκε ποτέ ιππότης (σερ) από τη βασίλισσα της Αγγλίας. Ομολογουμένως, ο τίτλος αυτός απονέμεται όλο και σπανιότερα σε θεράποντες των κλασικών σπουδών κατά τις τελευταίες δεκαετίες — δείγμα ίσως και αυτό της μειωμένης εκτίμησης που δείχνει ο σημερινός δυτικός κόσμος για τις απαρχές του πολιτισμού μας. Πάντως, αναγορεύτηκε μέλος του Τάγματος της Τιμής (Order of Merit), μία από τις υψηλότερες διακρίσεις που απονέμει το βρετανικό στέμμα σε ανθρώπους του πνεύματος. Έγινε μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας Επιστημών ήδη στα τριάντα πέντε του, ενώ από το 2009 ήταν αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Δίδαξε την κλασική φιλολογία αδιάλειπτα στα πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Λονδίνου, και κέρδισε πολλές άλλες βρετανικές και διεθνείς διακρίσεις.

Ο Martin West ήταν τακτικός επισκέπτης της Ελλάδας και της Κύπρου. Φοιτητής ακόμη, προκάλεσε κατάπληξη στους τουρίστες του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών τραγουδώντας μεγάλη τη φωνή έναν δελφικό παιάνα στην πρωτότυπη αρχαιοελληνική γλώσσα και μελωδία του (που σώζονται σε αρχαία επιγραφή). Σε όλη του τη ζωή υπηρέτησε με πάθος και προσήλωση τις ελληνικές σπουδές. Πέθανε, ούτως ειπείν, με την πένα στο χέρι, σαν τον Βοκάκιο ή τον Krumbacher: δραστήριος ερευνητικά μέχρι τις τελευταίες μέρες του, ετοιμάζε νέα κριτική έκδοση της *Οδύσσειας*.

Κάποτε, καθώς λένε, σχολιάζοντας την αντικατάσταση της παραδοσιακής λατινικής από τα αγγλικά σε κάποια επίσημη εκδήλωση της Οξφόρδης, ο West παρατήρησε χαριτολογώντας πως αυτό προμήνυε «το τέλος του πολιτισμού στη μορφή που τον γνωρίζουμε». Σήμερα πλέον το τέλος του πολιτισμού ορθώνεται σαν απειλητικό φάσμα μπροστά στα μάτια μας. Η ανθρωπιστική παιδεία και οι αξίες της, πάνω στις οποίες βασίστηκε το οικοδόμημα της Ευρώπης, καταρρέουν και ερειπώνονται υπό την επέλαση μιας στυγνής χρηματιστικής βαρβαρότητας, που δεν γνωρίζει να διαβάσει παρά μόνο αριθμούς σε χρεόγραφα, επιχειρησιακά διαγράμματα και πίνακες ισολογισμών.

Σε τέτοιες συνθήκες, είναι παρήγορο να θυμόμαστε ανθρώπους όπως ο καθηγητής Martin West. Αυτοί μας έδειξαν ότι εκτός από τα δάνεια των αγορών, υπάρχουν επίσης τα δάνεια του πνεύματος: δάνεια σαν αυτά που πήραν οι αρχαίοι Έλληνες από τους λαούς της Ανατολής, για να δανείσουν μετά οι ίδιοι με τη σειρά τους ανυπολόγιστα τον μεταγενέστερο δυτικό κόσμο. Τέτοια δάνεια δεν κηρύσσονται ληξιπρόθεσμα και δεν αποπληρώνονται. Μετουσιώνονται μόνο σε δύναμη δημιουργίας και χάρη πνευματική.

Ι. Μ. Κωνσταντάκος.